

ПОЛТАВЩИНА У КІНОФОТОДОКУМЕНТАХ

(На матеріалах Центрального державного
кінофотофоноархіву України)

“Консервованій час”, “відновлена реальність” — так образно називають документальну фото- та кінозйомку, а зараз уже і відеозапис, які в СІД виступають під загальною рубрикою кінофотодокументи. Відома їх роль у вивченні історичного процесу, у своєму, лише їм притаманному історичному баченні¹.

Полтавщина, це славетний край, який по праву вважають серцевиною України, має багато подій і пам'яток минувшини, що їх зафіксовано на кіно- та фотоплівці. Саме цю спадщину і розглядатиме дана розвідка. На превеликий жаль, не всі кінофотодокументи, які розповідають про історію Полтавщини дорадянського і довоєнного періодів, збереглися. Багато з них загинуло в роки громадянської та Другої світової війни.

Звернімося до безумовно першого документального фільму, зробленого на терені України. Це — “200-річний ювілей Полтавського бою”, знятий 27—28 червня 1909 р. А.Ганом на околиці Полтави².

Спочатку бачимо братську могилу 1345 загиблих російських воїнів з пам'ятником, який споруджено коштом таємного радника І.С.Судієнка за проектом архітектора М.Никонова майстром А.Бариновим — могильний пагорб, 7,5-метровий восьмигранний хрест з цільної брили світло-сірого граніту, високі гранітні сходи, які із західного боку ведуть до вершини пагорба (реставровані 1906—1909 рр.), каплицю у вигляді склепу, в якій вміщено мармурові дошки з назвами полків російської армії, що брали участь у Полтавській битві, бронзові вінки, російські знамена. Вище духовенство служить молебень. Біля підніжжя пагорба — величезний натовп народу, окремо знято вельможне панство, потім йдуть

ченці і черниці, селяни.

Далі у фільмі знято урочисте відкриття 7-метрового пам'ятника роботи скульптора А.Обера та архітектора О.Більдерлінга захисникам Полтавської фортеці та її комендантові О.С.Келіну, встановленого на місці четвертого бастіону, де під час облоги міста, а саме 21—22 червня, гарнізон і озброєні мешканці, в тому числі жінки і діти, відбивали найзапекліші атаки шведів. “Доблесному коменданту Полтави полковнику Келіну і славному захисникам города в 1709 году” — говорить напис на ньому.

Інші кадри фільму зафіксували відкриття ще двох пам'ятників — “Шведам від росіян” та “Шведам від шведів”. Перший споруджено на тому місці, де був правий фланг шведської армії на другому етапі битви. Це — зрізана піраміда червоно-сірого граніту з хрестом на горі. На східному її боці написи російською і шведською мовами: “Вечная память храбрым шведским воинам, павшим в бою под Полтавой 27 июня 1709 года”. Інший монумент був доставлений із Швеції і встановлений Східно-Фінляндським гранітноакціонерним товариством. На обеліску написи двома мовами: “В память шведов, павшим здесь в 1709 году. Воздвигнут соотечественниками в 1909 году”. На цих урочистостях був присутній сам вінценосний самодержець Росії Микола II.

Відзначимо, фільм зроблений з імперських позицій, у ньому, звичайно, немає й згадки про відчайдушну спробу славного гетьмана І.Мазепи у союзі зі шведами відвоювати незалежність України від московського ярма.

1939 р. у зв'язку з 230-річчя Полтавської битви кінохронікери тричі побували на місці боїв³. У поле зору об'єктива потрапив відкритий 27 червня 1811 р. величний Монумент слави. Він являє собою 11-метрову чавунну колону на гранітному полірованому постаменті (архітектор проекту проф. Петербурзької академії мистецтв Тома де Томон, скульптор проф. Ф.Щедрін, архітектор М.Амвросимов), прикрашену бронзовими барельєфами вінків і пальмових листів.

Вінчає колону фігура позолоченого орла, звернутого у бік поля битви. У нього в дзьобі — лавровий лист, у пазурах — стріли війни.

Українські оператори зняли загальний вигляд поля Полтавської битви, обеліски на місці російських редутів, окремі пам'ятники, відкриті до 200-річного ювілею.

Відомо, що деякі історичні споруди Полтавської битви зазнали реконструкції, а в роки Другої світової війни серйозно постраждали від бойових дій. І тут істориків стають в нагоді кінофотодокументи, що зафіксували відкриття, первісний вигляд, наступну реконструкцію цілої низки пам'ятників. А їх багато, справжній музей просто неба. Але немає тут лише одного — пам'ятника Івану Мазепі та його хоробрим козакам, які билися не “во славу русского оружия”, а навпаки, за визволення рідної землі.

Дожовтневі фотографії зберегли також велике число пам'яток, що розповідають про міста, повітові містечка, села, архітектурні і культові споруди, краєвиди Полтавщини. Ось деякі з населених пунктів, що їх відбито на плівці: Великий Перевіз⁴, Гавронці⁵, Дмитрівка⁶, Зінці⁷, Лозова⁸, Павленки⁹, Петрівка¹⁰, Сем'янівка (з 1922 р. Кротенки)¹¹, Старі Санжари (з 1946 р. Решетники)¹², Хорошки¹³, Черняківка¹⁴, Чернечина¹⁵, Яреськи¹⁶ та ін.¹⁷ Зафіксовано старий “чумацький шлях” біля м. Ромодан¹⁸, будинки земства у Прилуках¹⁹, міських управ у Миргороді²⁰ та Лубнах²¹, собори Ромен²² тощо.

Серед знімків є такі, що крім загальних видів місцевості, знайомлять з побутом і життям селян та інших мешканців Полтавщини того часу, виглядом знарядь праці і промислів, обладнанням невеличких підприємств, головним чином цукроверень, ярмарків, транспортних засобів і т.ін. Майже всі ці документи не оригінали, а репродукції з різноманітних ілюстрованих видань. Понад 250 фотознімків Полтавщини зроблено останнім часом співробітниками України з поштових листівок видатного філокартиста М.С.Забоченя.

Фонди архіву поповнилися і за рахунок місцевих матеріалів, коли у процесі підготування “Зводу пам'яток

історії і культури народів СРСР по Україні” Головне архівне управління звернулося до центральних, обласних і міських державних архівів з проханням надіслати ілюстровані документи пам’яток історії, археології, архітектури і мистецтва, що перебувають під охороною держави. На сьогодні ця колекція нараховує понад 2600 одиниць зберігання.

З матеріалів полтавської тематики привертає увагу єдине фото (кінець XIX ст.) мовчазного свідка Полтавської баталії²³. Це — Спаська церква, частина Преображенського собору Хрестовоздвиженського монастиря. Вона була перенесена в Полтаву 1705 р. і встановлена на місці церкви, що згоріла. Через 100 років церква почала руйнуватися, була частково розібрана, від неї залишився лише відремонтований вівтар, який 1837 р. накрили кам’яним ковпаком²⁴. Так вона зберігається й досі.

На згаданій фотографії, поруч з церквою пам’ятник на місці, де Петро I відпочивав після битви. Зроблений за проектом проф. архітектури О.Брюллова і відлитий у Петербурзі в майстерні Гамбургера, він був відкритий 27 червня 1849 р., у 140-річницю баталії. На мармуровому східчастому постаменті встановлено бронзовий обеліск у вигляді прямокутної трьохярусної піраміди, яку з усіх боків облямовують металеві гірлянди. Зверху на піраміді лежать меч і щит, над ними — шолом і лавр полководця. На західному боці пам’ятника напис: “Петр I покоился здесь после подвигов своих 27 июня 1709 года”. Під текстом — барельєф двоголового орла — російського державного герба, нижче, на цоколі, зображений лев, що спить, символ сили та спокою. Споруда сягає майже 8 метрів заввишки. Під час німецької окупації Полтави пам’ятник був частково зруйнований, 1948 р. - реставрований. Тому ця фотографія, що зафіксувала первісний вигляд монумента має неабияку цінність.

Відомо, що у другій половині XVIII ст. в Україні розпочинається перепланування і забудова міст і містечок за принципами архітектури класицизму. На Полтавщині це торкнулося насамперед Кременчука, який у

1765—1783 рр. був адміністративним центром Новоросійської губернії, потім повітовим містом Катеринославського намісництва. Низка фотодокументів кінця XIX — початку XX ст. знайомить з окремими видами Кременчука²⁵, а також з маєтком Скоропадських (фото 1883 рр.)²⁶.

А 1802 р. Полтава після неодноразової зміни її статусу стала губернським центром. Згідно з проектом планування, розробленим у 1803—1805 рр. у місті з’являються прямі вулиці, нові забудови. І фотографії дозволяють побачити Полтаву саме такою, якою була вона наприкінці XIX — на початку XX ст.²⁷ Великий інтерес для нас, нащадків, мають фотодокументи, що відбили громадські будівлі міста, які є пам’ятками архітектури. Зруйновані під час фашистської навали, вони були реставровані у повоєнний час. Це будинки так званого Малоросійського поштампу (1809 р., архітектор Є.Соколов)²⁸, губернських присутствених місць 1810 р., архітектор А.Захаров)²⁹, Старогубернський (1811 р.)³⁰ і Повітового правління (1810 р., архітектор А.Захаров)³¹, Дворянського зібрання (1810 р., архітектор М.Козаков)³², Пожежної команди (1810 р., архітектор А.Захаров)³³, Кадетського корпусу (1840 р., архітектор-художник М.Бонч-Бруевич)³⁴, благодійного закладу (1804 р., архітектор М.Амбросимов)³⁵, попечителем якого у 1827—1835 рр. був І.П.Котляревський. Бачимо також архієрейський будинок з церквою³⁶, каплицю, збудовану в пам’ять Олександра II³⁷, будинок Російського селянського банку (1906 р., архітектор невідомий)³⁸, Європейського готелю³⁹, клубу чиновників⁴⁰, культові споруди⁴¹ тощо.

Але перлиною українського архітектурного мистецтва початку XX ст. з цілковитою підставою називають будинок краєзнавчого музею у Полтаві. Його споруджували з 1902 по 1908 р. як будинок земства. Головним архітектором проекту був О. Ширшов, Художне оформлення здійснили В.Кричевський, С.Васильківський, М.Самокиш. Авторам вдалося створити цільний архітектурний ансамбль, в якому стиль українського ба-

рокко органічно поєднаний з місцевими мотивами, з са-
мобутнім національним колоритом.

Цікава доля цієї споруди: перші 12 років — це земська управа, з 1920 р. — Центральний пролетарський музей Полтавщини, з 1964 р. — Полтавський краєзнавчий музей, у приміщенні якого розгорнута експозиція, що охоплює історію краю з давніх часів до наших днів. Німецько-фашистські загарбники пограбували музей, спалили будинок, при цьому загинув монументальний розпис, велика кількість експонатів, багатющі архіви. У післявоєнний час споруда була відбудована, частково реконструйований монументально-декоративний живопис (проект проф. П.Костирка).

Відтворити первісний вигляд будинку, яким він був на початку ХХ ст. і аж до Другої світової війни, ознайомитися з експозицією, показати роботу музею допомагають документальні фото і кіносюжети. На півці — зовнішній вигляд музею початку ХХ ст.⁴², зали з експозиціями. Але це не повсякденні експозиції, але тільки ті, що їх приурочено до ідеологічних свят. Революція 1905—1907 рр. (фото 1935 р.⁴³, 230-річниця Полтавської битви⁴⁴).

Фотознімки донесли до нас і місця, пов'язані з пам'яттю Т.Г.Шевченка, зокрема будинок Закревських у с. Березова Рудка, де він гостював (зараз Пирятинський район)⁴⁵.

Маємо серію фотографій населених пунктів Полтавщини, так чи так пов'язаних з життям і діяльністю видатних людей минулого. Це — с. Хомутець Миргородського повіту, де в 1824—1825 рр. жили брати-декабристи Сергій, Іполит та Матвій Муравйови-Апостоли⁴⁶, с. Яківці, де перебував хірург проф. М.В.Скліфосовський⁴⁷, с. Шишаки, де перебував перший президент ВУАН В.І.Вернадський⁴⁸, с. Ромни, в якому деякий час жив фізик академік А.Ф.Йоффе⁴⁹ і т. ін. Відбиття у фотодокументах знайшли численні маєстності, що їми володіла родина Кочубеїв — Диканька, Жуки, Кочубеївка (садиба), двоповерховий палац у Полтаві⁵⁰.

2 кіносюжети і низка фотографій знайомить з вшану-

ванням пам'яті основоположника нової української літератури І.П.Котляревського, чие життя та діяльність були тісно пов'язані з Полтавою. Це насамперед відомий груповий портрет видатних діячів української культури, що прибули до Полтави на відкриття 30 серпня 1903 р. пам'ятника Котляревському (скульптор Л.Позен). Бачимо М.Коцюбинського, Лесю Українку, Г.Хоткевича, В.Стефаніка, Олену Пчілку, М.Старицького, В.Самійленка⁵¹. Інші матеріали знято майже через півстоліття. Урочистості з приводу відкриття літературно-меморіального музею у вересні 1952 р. в одному з наймальовничіших куточків Полтави⁵² та його філіалі — меморіального комплексу “Садиба поета” (хата, комора, повітка, криниця), який відкрито 9 вересня 1969 р. на честь 200-річчя від дня народження Котляревського⁵³. До речі комплекс відтворено головним чином за малюнком Т.Г.Шевченка та планом садиби, знайденим у фондах Полтавського облархіву. Серед присутніх на святі — визначні діячі української науки і культури. Документи відбили зовнішній вигляд Полтавського театру, стаціонарне приміщення якого побудоване 1810 р.⁵⁴ Саме тут були вперше поставлені й “Наталка Полтавка” і “Москаль-чарівник”.

Привертає до себе увагу фотографія, яку вміщено як ілюстрацію в “Історії міст і сіл Української РСР. Полтавська область” (с. 103). Напис свідчить, що зображено церемонію відкриття пам'ятника Шевченка у Полтаві 1926 р. І дійсно, біля пам'ятника людський натовп, імпровізована трибуна, прапори, військовий оркестр, п'єдестал прикрашений гірляндами з ялинкових віт. Немає ніякого сумніву, що це справді урочисте відкриття. Привертає увагу полотнище, натягнуте вздовж трибуни, бо на ньому ледь помітні малюнки і текст. Беремо лупу з десятикратним збільшенням і читаємо напис “6.XI.1924 рік”. Безсумнівно, це і є справжня дата відкриття пам'ятника. А 1926 р. некритично запозичено із спогадів самого автора І.Кавалерідзе⁵⁵. Не може бути двох думок — скульптор помилився, і підтвердження цьому неважко

знайти в Полтавському обласному чи міському архіві.

У зв'язку з цим треба зазначити, кінофотодокумент — це комплексне історичне джерело, яке складається з зображувального ряду та тестового супроводу, де розшифровано місце, час і характер відзнятого матеріалу. Кінокадри і фотографії не містять ніяких узагальнень, більш того залишаються “німими” доти, доки не подано до них писемний або усний коментар (винятком є синхронна кінозйомка, відеозапис), і часом треба для розшифровки документа провести копітку дослідну роботу — зіставити їх з писемними або архівними джерелами, тогочасною пресою, мемуарною літературою тощо. З кожним роком справа стає складнішою, особливо коли йдеться про старі знімки.

Як свідчать кінофотодокументи, жителі Полтавщини особливо шанують пам'ять свого великого земляка — М.В.Гоголя. На фотографіях бачимо загальний вигляд його рідного гнізда — Янівщини (зараз Гоголеве), Диканьки⁵⁶.

Автором статті знайдено унікальний фотознімок будинку в садибі військового лікаря М.Я.Трохимовського (с. Великі Сорочинці) де народився майбутній письменник⁵⁷. Зараз на цьому місці — літературно-меморіальний музей, який відкрито 14 січня 1951 р. Кінофотозйомка детально знайомить з зовнішнім виглядом споруди, інтер'єрами, експозицією та урочистим відкриттям погруддя Гоголя до 100-річчя з дня його смерті⁵⁸. Знято також багатолюдний мітинг з приводу відкриття музею-заповідника в с. Гоголеве Шишацького району, приурочений до 175-річчя від дня народження письменника⁵⁹.

Одним з найстаріших музеїв Полтавщини є літературно-меморіальний музей В.Г.Короленка, розташований в колишньому будинку лікаря Будаговського по Мало-Садовій вулиці (зараз вулиця Короленка), де родина письменника жила з 1903 р.

У фондах архіву зберігаються два сюжети з кіножурналів “Радянська Україна” за 1938 і 1939 рр.⁶⁰ У них відбито зовнішній вигляд музею, інтер'єри, фрагменти

експозиції. Ці кадри мають дуже велику цінність, бо під час Другої світової війни музей було зруйновано, частково загинула і експозиція. До речі, є й знімок, зроблений відразу ж після визволення Полтави — руїна музею, ніби німий свідок фашистського варварства⁶¹. Відбудований і, звичайно ж, перебудований музей був відкритий 26 грудня 1946 р. до 25-річчя від дня смерті письменника.

Фотодокументи відбили вшанування пам'яті Панаса Мирного: встановлення меморіальної дошки на будинку літературно-меморіального музею під час роботи III пленуму Спілки письменників України, що проходив на ознаменування 100-річчя від дня народження Панаса Мирного⁶², та пам'ятника (скульптори О.Олійник, М.Вронський), відкритого на садибі музею 13 травня 1951 р. Бачимо багатолюдний мітинг, на якому виступає син письменника М.П.Рудченко⁶³.

Кінофотоматеріали зафіксували відкриття літературно-меморіального музею А.С.Макаренка в Крюкові (1951 р.)⁶⁴, зовнішній вигляд старого будинку-музею М.Горького в с. Мануйлівці, відкритого 1937 р. і зруйнованого під час війни⁶⁵ та мітинг з приводу відкриття нового музею 1961 р., де виступає вдова письменника К.П.Пешкова, О.Гончар⁶⁶.

Низка фотографій знайомить з урочистостями, присвяченими увічненню пам'яті видатного грузинського поета Давида Гурамшвілі, чий життєвий і творчий шлях був тісно пов'язаний з Миргородом і Зубрівкою. Це мітинг з нагоди відкриття пам'ятника поетові на його могилі до 175-річчя від дня його смерті⁶⁷ та літературно-меморіального музею і пам'ятника біля входу до музею (скульптори А.Німенко, М.Обезюк, архітектор В.Жигулін) у травні 1969 р. Серед присутніх письменники М.Бажан, О.Гончар, Ю.Збанацький, Г.Абашидзе, О.Барамідзе, К.Каладзе та ін.⁶⁸

Група відеоматеріалів висвітлює місця перебування угорського письменника Мате Залка (генерала Лукача), який кожне літо з 1928 по 1936 роки проводив в с. Білики Кобеляцького району, працюючи над своїми

літературними творами. Тут і види селища⁶⁹, і мітинг з нагоди відкриття меморіальної кімнати письменника 10 липня 1961 р.,⁷⁰ і відкриття пам'ятника Мате Залка роботи скульптора М.Когана та архітектора В.Жданова (1976 р.).⁷¹

Отже, маємо хоча і фрагментарну, але досить широку панораму минулого Полтавщини, яка ніби зримо занурює дослідника у ті часи.

ПРИМІТКИ

¹ Пушкарев Л.Н. Источниковедческие проблемы кинофотодокументов // Сов. арх., 1968. № 2, С. 89-92, Магидов В.М. Материалы хроникально-документального кино и их историческое значение (Проблемы всеобщей истории. М., 1971. - С. 261-286. Його ж. Зримая пам'ять історії. - М., 1984; Листов В.С. История смотрит в объектив. - М., 1973; Вспомогательные исторические дисциплины: историография и теория, К., 1988. - С. 214-220; Волков-Ланит Л.Ф. История пишется объективом. - М., 1980; Маркітан Л.П. Кінофотодокументи як історичне джерело // Іст. джерела та їх використання. - К., 1971. Вип. 6. - С. 60-67; Її ж. Пам'ятники Т.Г.Шевченку в документальних кадрах і фотографіях // НТЕ. 1984, С. 25-33 тощо.

² ЦДКФФА України. Одиниця збереження (далі Од. зб.) 1983.

³ Там само. Од. зб. 30-У, 70-1, 73-2.

⁴ Там само. Од. зб. 0-182655.

⁵ Там само. Од. зб. 0-180022, 0-182938, 0-182949, 2-126640.

⁶ Там само. Од. зб. 0-168804.

⁷ Там само. Од. зб. 0-182676, 0-182808.

⁸ Там само. Од. зб. 0-180015.

⁹ Там само. Од. зб. 2-126622.

¹⁰ Там само. Од. зб. 0-182779, 0-182821, 0-182831, 0-182832.

¹¹ Там само. Од. зб. 0-180029, 0-180030.

¹² Там само. Од. зб. 2-126617.

¹³ Там само. Од. зб. 0-180023, 0-182680.

¹⁴ Там само. Од. зб. 0-182952.

¹⁵ Там само. Од. зб. 0-183047, 2-126793.

¹⁶ Там само. Од. зб. 0-182818.

¹⁷ Там само. Од. зб. 0-167362, 0-168798, 0-168800, 0-181896, 0-182666, 0-182674, 0-182737, 0-182754, 0-182-764, 0-182768, 0-182774, 0-182775, 0-182802, 0-182829, 0-182830, 0-182852, 0-182853, 0-182856, 0-182930.

¹⁸ Там само. Од. зб. 0-181903.

¹⁹ Там само. Од. зб. 0-180425.

²⁰ Там само. Од. зб. 0-180378.

²¹ Там само. Од. зб. 0-180381.

²² Там само. Од. зб. 0-180403, 0-180398.

²³ Там само. Од. зб. 2-126651.

²⁴ Луговая Е.И., Раковский Л.Э. Памятники истории досоветского периода // Историко-культурное наследие Полтавщины. - К., 1987. - С. 187-188.

²⁵ ЦДКФФА України. Од. зб. 0-180379, 0-182928, 0-182945, 0-182942, 0-182951, 0-182954.

²⁶ Там само. Од. зб. 0-163023.

²⁷ Там само. Од. зб. 0-180390, 2-126723, 2-126724, 2-126745, 2-126775, 2-126626, 2-126632, 2-126643, 2-126644, 2-126664, 2-126674, 2-126675, 2-126685, 2-129948, 2-129974.

²⁸ ДАПО. Спр. 12287.

²⁹ ЦДКФФА України. Од. зб. 2-126720.

³⁰ Там само. Од. зб. 2-126719.

³¹ Там само. Од. зб. 2-126714.

³² Там само. Од. зб. 2-126789, 2-129945, 2-126790.

³³ ДАПО. Спр. 12334.

³⁴ Там само. Спр. 12241.

³⁵ Там само. Спр. 12247.

³⁶ ЦДКФФА України. Од. зб. 2-126733.

³⁷ Там само. Од. зб. 2-126631, 2-126656.

³⁸ Там само. Од. зб. 0-126677, 2-126688.

³⁹ Там само. Од. зб. 0-182943.

⁴⁰ Там само. Од. зб. 2-126725, 2-126726.

⁴¹ Там само. Од. зб. 2-126742, 2-126712, 2-126669.

⁴² Там само. Од. зб. 2-126665, 2-126757, 2-126762, 2-126763, 2-129943, 2-43221.

⁴³ Там само. Од. зб. 4-5650.

⁴⁴ Там само. Од. зб. 70-1.

- 45 ДАПО. Спр. 08293.
46 Там само. Оп. 1. Спр. 910. Арк. 20.
47 ЦКФФА України. Од. зб. 0-182916, 2-126634.
48 Там само. Од. зб. 0-182691, 0-182759, 0-182760.
49 Там само. Од. зб. 0-180403, 0-182929.
50 Там само. Од. зб. 0-182815, 0-182660, 0-168809, 2-126618,
2-43822, 2-126620, 2-126694.
51 Там само. Од. зб. 2-25607.
52 Там само. Од. зб. 896.
53 Там само. Од. зб. 0-120201, 2-106386, 2-136785.
54 Там само. Од. зб. 0-156648, 2-126687.
55 Див. Кавалерідзе І.П. Так починалася робота на революцію // За лєнінським планом. Монументальна пропаганда на Україні в перші роки Радянської влади 1918-1922. Документи. Матеріали. Спогади. К., 1969. - С. 56.
56 ЦДКФФА України. Од. зб. 0-180375, 0-182668, 0-182661, 0-182815.
57 Красная панорама. 1928. - № 8. - С. 11.
58 ЦДКФФА України. Од. зб. 292,358, 851, 2902-II, 0-118600, 0-153695.
59 Там само. Од. зб. 0-153695.
60 Там само. од. зб. 2-IV, 5-IV.
61 Там само. Од. зб. 2-67913.
62 Там само. Од. зб. 0-23501.
63 Там само. Од. зб. 0-33476, 0-38483, 0-38435, 0-38436.
64 Там само. Од. зб. 811, 0-34866, 0-38565, 0-34867, 0-1-2992.
65 Там само. Од. зб. 805, 1246, 0-55994, 0-55699.
66 Там само. Од. зб. 0-93845, 0-93847.
67 Там само. Од. зб. 0-19311.
68 Там само. Од. зб. 0-121075, 2-106227.
69 Там само. Од. зб. 0-182678, 0-182689, 0-182677, 2-126638.
70 Там само. Од. зб. 0-93089.
71 Там само. Од. зб. 1617. сюж. 19.